

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.26>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Соцький Артур Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету

У статті досліджуються особливості застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану. Застава як запобіжний захід у кримінальному провадженні полягає в обмеженні прав підозрюваного, обвинуваченого, а саме його майнового стану, а також є заходом стимулювання належної поведінки в кримінальному провадженні. До особливостей цього запобіжного заходу відносять таке: підставою застосування застави є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України; може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставаодавцем); застосовується незалежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, проте ст. 299 КПК України виключає можливість її застосування до кримінальних проступків; може застосовуватися як альтернатива триманню під вартою; розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків; предмет застави – внесені кошти у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У статті також відображено, що застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження в умовах воєнного стану, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України характеризується низкою спеціальних ознак. Зокрема, застава може бути змінена на особисте зобов'язання, кошти застави передані на потреби для цілей оборони України. У статті запропоновано низку змін до законодавства, щоб удосконалити процедуру застосування застави саме в умовах воєнного стану, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України. Зокрема, запропоновано у разі подання клопотання про заміну застави на особисте зобов'язання із подальшим перерахуванням коштів на потреби оборони України передбачити в ч. 5 ст. 616 КПК України також право захисника подавати таке клопотання, і зазначити, що таке клопотання слідчий суддя, суд розглядає невідкладно, а участь підозрюваного, обвинуваченого та особи заставаодавця визначити обов'язковою.

Ключові слова: застава, запобіжний захід, особисте зобов'язання, воєнний стан, надзвичайний стан, клопотання, заставаодавець.

Sotckiy Artur. Features of the use of bail as a precautionary measure of criminal proceedings in a state of war, state of emergency

The article examines the peculiarities of the use of bail as a precautionary measure of criminal proceedings in a state of war, state of emergency. Bail as a precautionary measure in criminal proceedings is to limit the rights of the suspect, accused, namely his property, and is also

a measure to encourage proper conduct in criminal proceedings. The peculiarities of this precautionary measure include: the basis for the use of bail is the presence of reasonable suspicion of committing a criminal offense, as well as the risks that give sufficient grounds to the investigating judge, court to believe that the suspect, accused, convict may perform actions under Part 1 of Art. 177 of the CPC of Ukraine; may be made by the suspect, accused, or other natural or legal person (mortgagor); applies regardless of the severity of the criminal offense, but Article 299 of the CPC of Ukraine excludes the possibility of its application to criminal offenses; can be used as an alternative to detention; the amount of bail is determined by the investigating judge, the court, taking into account the circumstances of the criminal offense, property and marital status of the suspect, accused, other information about his identity and risks; subject of the pledge – depositing funds in the currency of Ukraine to a special account determined in accordance with the procedure established by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The article also shows that the use of bail as a precautionary measure of criminal proceedings in martial law, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation or measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine is characterized a number of special features. In particular, the pledge can be changed to a personal obligation, the pledge funds are transferred to the needs for the purposes of Ukraine's defense. The article proposes a number of amendments to the legislation to improve the procedure for applying bail in martial law, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation or measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine. In particular, it is proposed that in case of filing a petition to replace the pledge with a personal commitment with further transfer of funds for the needs of Ukraine's defense to provide in Part 5 of Article 616 of the CPC of Ukraine also the right of defense counsel considers immediately, and the participation of the suspect, accused and the person of the mortgagor must be determined.

Key words: *pledge, precautionary measure, personal obligation, martial law, state of emergency, petition, mortgagor.*

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Президентом України підписано Указ № 64/2022, затверджений Верховною Радою України, яким в Україні введено військовий стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, а 14 березня такий стан продовжено [1; 2]. В Україні військовий стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [2], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4]. Також варто зауважити, що Законом № 2125-IX від 15.03.2022 року внесено зміни до чинного КПК України, яким визначено

особливий режим досудового розслідування і судового розгляду в умовах воєнного та надзвичайного стану [5]. Дещо змінилось і питання застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження в умовах воєнного та надзвичайного стану, зокрема за наявності необхідних підстав, за клопотанням підозрюваного може бути ухвалено рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо є обґрунтовані підстави використати кошти, передані в заставу, для їх подальшого внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України. Проте таке положення не є процесуально закріплене, а носить рекомендаційний характер.

Теоретичним підґрунтям цього дослідження стали роботи українських та зарубіжних учених і практиків: В.І. Голованова, Д.Є. Дунаєва, В.Г. Крайнюк, М.О. Карпенко, С.Г. Крайник, П.М. Маланчук, В.І. Мірковець, А.Р. Туманянц тощо.

Метою статті є більш детальне з'ясування питання застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження в умовах воєнного стану, над-

звичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України.

На думку В.Г. Крайнюк, застава в кримінальному процесі – один з видів процесуального примусу, який застосовується у встановлених КПК України випадках, а також має психологічний аспект [6, с. 404]. В.І. Мірковець зазначає, що застава характеризується ознакою психологічного примусу, оскільки підозрюваний, обвинувачений утримується від неналежної поведінки, не бажаючи негативних наслідків для іншої особи – заставодавця [7, с. 199]. Такої ж думки М.О. Карпенко й А.Р. Туманянц, які відносять заставу до психолого-примусових запобіжних заходів, оскільки на підозрюваного, обвинуваченого покладається моральне зобов'язання належної поведінки, яке забезпечується за допомогою психологічного впливу, спрямованого безпосередньо на нього або опосередковано, через третіх осіб [8, с. 91].

Відповідно до ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків [5; 9, с. 234]. Аналізуючи кримінально-процесуальні норми, що регулюють питання застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження, можна виділити основні характерні ознаки цього запобіжного заходу: 1) підставою застосування застави є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України; 2) може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставодавцем); 3) застосовується незалежно від ступеня

тяжкості кримінального правопорушення, проте ст. 299 КПК України виключає можливість її застосування до кримінальних проступків; 4) може застосовуватися як альтернатива триманню під вартою; 5) розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків; 6) предмет застави – внесені кошти у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Варто також зауважити, що в науковій літературі точаться дискусії щодо того, щоб розширити предмет застави, необхідності з'ясування законності походження коштів застави [10, с. 106] щодо її розміру, виключення її застосування щодо умисних особливо тяжких злочинів, а також щодо розширення процесуального статусу заставодавця [11, с. 74]. Всі ці проблемні питання варті уваги і мають велике практичне значення у разі застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження. Наприклад, щодо предмета застави, то поділяємо думку про те, що варто піти шляхом розширення його переліку. Цікавою є законодавча практика в цьому питанні інших держав. Так, за ст. 180 КПК Австрії предметом застави є грошові кошти та цінні папери [12], а у Польщі ще й застава рухомого майна чи іпотека нерухомого майна [13]. Тому все ж, незважаючи на протилежні точки зору, вважаємо, що варто в КПК України визначити предметом застави також рухоме та нерухоме майно і внести відповідні зміни до ст. 182 КПК України. Це також набуло б нового змісту застосування застави як запобіжного заходу кримінального провадження в умовах воєнного стану, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України.

Також не можемо пройти осторонь п. 10 Листа Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 2/0/2-22, в якому вказано, що слідчим суддям (суду) необхідно зва-

жати на обставини воєнного стану та, за наявності необхідних для цього підстав, за клопотанням підозрюваного доречно ухвалювати рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу, для їх подальшого внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України [14]. Таке положення закріплене також у ч. 5 ст. 616 КПК України. Таким чином, Верховний Суд України дав рекомендації щодо зміни застави іншим видом запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, що означає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, що визначені ст. 194 КПК України, а законодавець у подальшому, а саме 22.03 закріпив це в КПК України, що надало цій нормі обов'язкового значення. Виникає питання: як процесуально має бути оформлена така заміна? Згідно з КПК України, підозрюваний чи обвинувачений має подати клопотання про бажання передати кошти застави для цілей оборони України до слідчого судді, суду. Положення КПК України суб'єктом подання такого клопотання має передбачити також захисника підозрюваного, обвинуваченого, внівши відповідні зміни у ст. 616 КПК України. За загальним правилом строк розгляду клопотання про заміну запобіжного заходу відповідно до ч. 4 ст. 201 КПК України три дні з дня його одержання згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Вважаємо за необхідне вказати у чинному КПК України, а саме ч. 5 ст. 616 КПК України, що таке клопотання слідчий суддя, суд розглядає невідкладно. Невідкладність зумовлюється терміновістю проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України. Крім того, варто було б також зазначити, що у судовому засіданні варто з'ясувати відсутність фізичного чи психічного тиску на особу підозрюваного, обвинуваченого щодо добровільності такої передачі коштів

застави для цілей оборони України. Тому участь підозрюваного, обвинуваченого у судовому засіданні щодо зміни запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання з подальшою передачею коштів на потреби оборони України варто визначити обов'язковою, зазначивши це у ст. 616 КПК України. Якщо така особа не може бути фізично присутня з поважних причин, то її участь можлива в режимі відеоконференцзв'язку.

Слід також обов'язково у справі щодо зміни застави як запобіжного заходу на особисте зобов'язання з'ясувати, ким саме було внесено кошти застави: чи обвинуваченим, чи заставодавцем, третьою особою. Якщо предмет застави є коштами іншої особи, то необхідно також обов'язково запрошувати на таке засідання такого заставодавця, щоб з'ясувати його думку щодо можливості перерахунку таких коштів на потреби оборони для Збройних сил України. Якщо ж кошти обвинувачений повернув заставодавцю, який раніше вніс за нього таку заставу, то у кримінальному провадженні мають обов'язково бути докази, що підтверджують такий факт. Такими доказами можуть бути договір позики, що укладений між обвинуваченим та заставодавцем про факт позичання коштів, розписка про повернення боргу. Такі документи мають бути належним чином оформлені згідно із законодавством, щоб у слідчого судді, суду не виникло сумнівів щодо факту правомірного розпорядження коштами, що були предметом застави у кримінальному провадженні. Щодо самого факту перерахунку коштів, то п. 7 Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. № 15 [15], кошти, внесені як застава, підлягають поверненню повністю або частково у випадках, передбачених КПК України. Застава повертається особі або заставодавцю у безготівковій формі на зазначений ними банківський рахунок, а у разі відсутності такого рахунка – готівкою через банки або підприємства поштового зв'язку. Оскільки перерахування таких коштів є негайним, терміновим, зважаючи на те, що збройна агресія потребує негайного припинення її

Збройними силами України, такий перерахунок одразу здійснюється на рахунок Збройних сил України. Вважаємо, що законодавчо має бути закріплена норма, яка буде законно спрощувати цю процедуру. Суди у разі прийняття ухвали про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання і передання коштів застави для оборони держави мають обов'язково вказувати рахунок, на який будуть переведені грошові кошти, що були предметом застави, а також прописано чітко розмір застави і термін звернення до виконання. Змінюючи заставу на особисте зобов'язання, слідчий суддя, суд має також в ухвалі передбачити обов'язки, які покладається на особу підозрюваного, обвинуваченого. Ці обов'язки передбачені в ч. 5 ст. 194 КПК України. Слідчий суддя або суд визначає найбільш важливі на його розсуд обов'язки, які покладає на таку особу. Проте необхідно враховувати, що в умовах воєнного стану, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України він не може покласти такий обов'язок, як не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду, оскільки в таких умовах може бути реальна небезпека життя особи, яке є найвищою цінністю людини.

Отже, застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України

на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків, аналізуючи положення законодавства. Проте доцільно предметом застави також визначити рухоме та нерухоме майно. У разі подання клопотання про заміну застави на особисте зобов'язання із подальшим перерахуванням коштів на потреби оборони України вважаємо, що варто передбачити в ч. 5 ст. 616 КПК України також право захисника подавати таке клопотання і зазначити, що таке клопотання слідчий суддя, суд розглядає невідкладно, а участь підозрюваного, обвинуваченого та особи заставодавця визначити обов'язково. У разі вирішення питання про перерахування коштів застави для потреб Збройних сил України обов'язково слідчий суддя, суд має з'ясувати: 1) відсутність застосування примусу щодо особи підозрюваного, обвинуваченого; 2) предмет застави законно належить підозрюваному, обвинуваченому. Суди у разі прийняття ухвали про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання і передання коштів застави для оборони держави мають обов'язково вказувати рахунок, на який будуть переведені грошові кошти, що були предметом застави, а також прописано чітко розмір застави і термін звернення до виконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.04.2022).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.04.2022).
6. Крайнюк В.Г. Застава як запобіжний захід у кримінальному судочинстві. *Учёные записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 1. С. 401–407.

7. Мірковець В.І. Обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів. *Юридичний бюлетень*. 2019. Випуск 11. Ч. 2. С. 194–204.

8. Карпенко М.О., Туманянц А.Р. Деякі проблеми прав і забезпечення інтересів заставодавців і поручителів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 4, т. 2. С. 90–93.

9. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За ред. С.В. Ківалова та С.І. Кравченка. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

10. Крайник С.Г., Дунаєва Д.Є. Якість кримінального процесуального законодавства України, яке регулює підстави та порядок застосування застави. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Випуск 3 (91). С. 102–117.

11. Маланчук П.М., Голованова В.І. Застава у системі запобіжних заходів чинного кримінального процесуального законодавства України. *Правові горизонти*. 2018. Випуск 10 (23). С. 73–77.

12. Предмет застави як вид запобіжного заходу пропонують розширити. Сайт Київського районного суду м. Одеси. URL: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/5098-predmet-zastavi-yak-vidzapobizhnogo-zakhodu-proponuyut-rozshiriti>.

13. Доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на міжнародній конференції «Право на свободу та особисту недоторканність в Україні: перехід до верховенства права» від 24.03.2017. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/02FED0BDBC66266DC22580ED002569AF](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/02FED0BDBC66266DC22580ED002569AF).

14. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верховного Суду України від 03 березня 2022 року № 2/0/2-22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820?an=1>.

15. Порядок внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-p#Text>.